

ВЕЛИКИЙ НАУКОВИЙ ПРОЄКТ

Данило ЯНЕВСЬКИЙ
Олександр КРАСОВИЦЬКИЙ

10 РОЗМОВ
ПРО ІСТОРІЮ
УКРАЇНИ ТА СВІТУ

Харків
«ФОЛІО»
2022

1. Давня історія

Даниле, що для Вас є «книжка» і що — «книга»?

Книга — одна, складається з двох частин — Старого Завіту і Нового Завіту. Це системоутворювальний текст, який має свою історію. Вивчення цієї історії, знайомство з нею, створення цієї Книги дозволяє заглибитись у все-світ світової культури іудеохристиянської у цьому разі. Але не тільки в культуру свого народу, а й в культуру перекладів, в культуру всесвітньої історії, в культуру морфології, антології, культуру гносеології.

А книжки дозволяють розширювати цей простір. Тобто книжки — це тексти, що несуть смисли, які написано не задля комерційного задоволення (що також потрібно, наприклад, твори Агати Крісті, за всієї поваги до неї). Тексти, які дозволяють розкривати смисли, як правило, це меніппея — такий літературний жанр, серйозний та смішний і жартівливий водночас. Ми дивимося, відповідно, у Вікіпедії, що це таке за Лотманом, це, умовно кажучи, Булгаков, Шекспір, Пушкін, Ільф та Петров... В українській літературі я не знаю прикладів. Хіба «Енеїда» Котляревського. Так, Олександрє?

Чим для Вас є Батьківщина?

Очевидно, місцем сили.

Поговорімо про світову історію в ракурсі імперій і великих держав. Я б почав не спочатку, не з Єгипту, не з Шумера, а почав би з тієї частини історії, яка вже зачіпає Україну. Тобто з Монгольської імперії¹, яка розширювалась.

Заперечую! Річ у тім, що в нас до монголів була своя історія. Про шумерів зроблю тільки одне зауваження: в сучасній Конституції України (і не тільки в ній) існують норми, які прямо «зайшли» із шумерського права. Голова держави є верховним головнокомандувачем — це пряма шумерська норма, яка через століття, через культури перейшла до нас. І це не означає, що ми шумери, абсолютно, але факт є фактом.

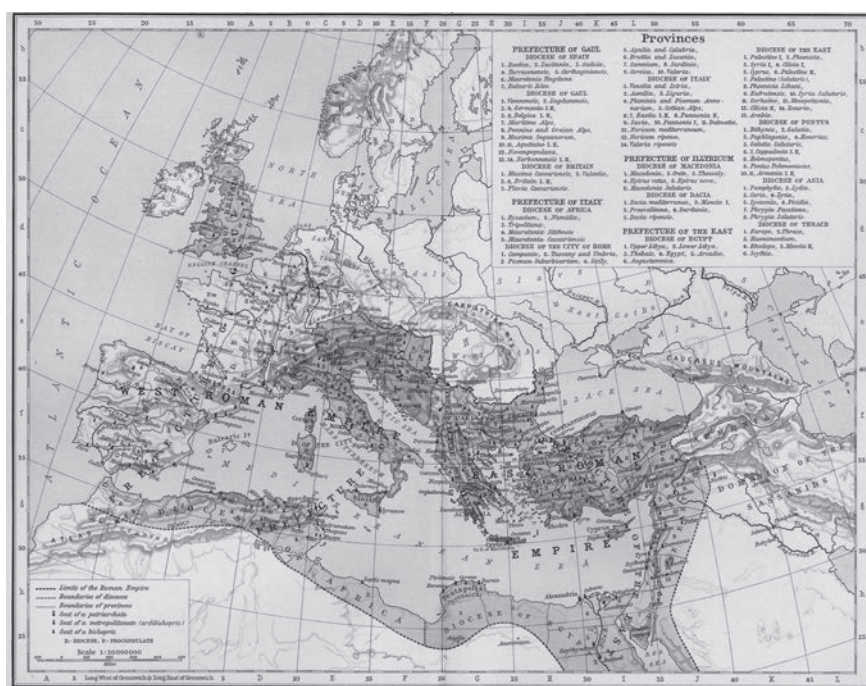
Наша історія почалася задовго до монголів. Це те, що ми можемо сьогодні на підставі археологічних відомостей і знахідок сказати — тут я відсилаю всіх до колективної монографії за редакції М. Відейка², яка вийшла у вашому видавництві [«Фоліо»] і з якої я особисто багато чого

¹ Монгольська імперія (також Татарська імперія, Золота Орда, Ординське царство) — середньовічна імперія в Євразії, друга за площею імперія у світовій історії. Початок її утворенню поклато об'єднання тюркських племен під проводом Чингісхана у 1206 році, збільшилася шляхом приєднання держав Східної і Середньої Азії, Близького Сходу і Східної Європи. На час найбільшого розквіту її площа становила 24 мільйони км² з населенням понад 100 млн людей.

² Історія цивілізації. Україна. Том 1. Від кіммерійців до Русі (X ст. до н. е. — IX ст.) / Упор. М. Відейко. Харків: «Фоліо», 2020.

дізнався. Наприклад, впродовж трьохсот років, завдог до монголів, це V-VIII століття, сучасні українські землі були частиною «всесвітньої імперії вікінгів». Це ж факт! У Вікіпедії, українській, можна прочитати. По-перше, вікінги/нормани/руси — це Франція, Південна Італія, Сицилія насамперед Велика Британія. Вільгельм Завойовник — він хто? Ісландія очевидно, і також очевидні їхні впливи. Тут я не фахівець, і знову відсилаю до Відейка.

Коли відбулися тектонічні політичні, економічні, соціальні зрушення на тих територіях, які ми сьогодні називаємо Середнім Сходом, нормани були вимушені переорієнтувати торговельні шляхи південного сходу

Римська Імперія, близько 395 р.

Суспільне надбання

відповідно на південний захід, тобто на Візантію. А єдиний шлях був через систему озер, які тепер на тимчасово окупованих Росією територіях: Новгородщина і все таке (сарказм). Через Дніпро — в Чорне море. Найбільший світовий ринок на той час — Східна Римська імперія, Візантія. Це історична подія, яка додала Київське князівство за Володимира Святого в тогочасний дискурс найбільшої європейської імперії. І цей гвалтівник і серійний вбивця своєї родини — парадокс історії — був проголошений святим.

Візантійський орел

Це канонічна історія: був заколот — спроба державного перевороту у Візантії, імператор Василь попросив допомогу. Володимир виставив своїх бійців, імператор утримався на троні й за це віддав йому доньку, «багрянородну»³, християнство, плюс доступ до новітніх тогочасних технологій і фінансової системи. Князівство Київське ста-

³ Багрянородний, або багрянородна — у європейській історичній традиції діти імператора, що народилися після сходження батька на престол, у законному шлюбі. Протиставлялися дітям нижчих категорій, які народилися до інтронізації, або в незаконному шлюбі. Термін вживався як почесний титул або прізвисько в Східній Римській імперії (Візантії). Назва походить від так званого «багрянця» (тірського пурпура), цінного фарбника, використання якого в одязі дозволялося лише особам царської крові, а також цінного каменю багряного кольору — порфіру.

ло афілійованою частиною найбільшої імперії Європи на той час. Я нагадаю: Карл Великий — це 800-й рік, коли почалося об'єднання Західної Римської імперії, воно забрало кілька століть, і тільки Наполеон її скасував, а це тисяча років, як не крути. А Візантія існувала до 1453 року — це XV століття. Висновок: у 988–1452 рр. ми були частиною тієї культури, того культурного спадку: через грецьку філософію, через східне християнство.

Вікінги мали військово-торговельну імперію?

Так. І те, що ми називаємо Києвом сьогодні, тоді це був один із перевальних пунктів.

Мабуть, один із ключових, бо туди заходили каравани зі сходу.

Правдоподібно що так, тобто це був такий перевальний пункт. Треба знову освіжити М. Відейка в пам'яті, Олексія Толочка «Очерки начальной Руси», наприклад — читати на цю тему.

Таким чином, повертаючись до української історії, Володимир став тим, хто привів Україну, тоді Київську Русь, до найсучаснішого європейського ринку, до Візантії.

До найпередовішої на той момент світової, політичної, економічної потуги. Господнім чудом він змінив цивілізаційний вибір. Це була не просто зміна країни, напрямку розвитку, це такий собі «квантовий» стрибок в іншу цивілізацію, долучення до вищої за рівнем розвитку цивілізації.

Потім було кілька років, коли держава розпалася на маленькі дрібні князівства, коли міжусобиці стали частиною буденного життя. І потім прийшли монголи.

Одразу скажімо, що ми вимірюємо й оцінюємо на побутовому рівні — фахівці так не вважають. Але на побутовому рівні це все зводиться до якогось безумного, незрозумілого протистояння князя Х князю У, які походили з одного й того самого коріння. Насправді йдеться про те, що всі ці землі були приватною власністю родини, у цьому разі родини Рюриків⁴. Деякі гілки ріднилися між собою, литовські Гедиміновичі — з «руськими» Рюриками. А коли вимерли Рюрики, то очевидно Гедиміновичі почали пред'являти права на їхню власність. Це як сьогодні в нашому приватному праві! Тоді так саме було. Держава — це умовна назва, яку ми використовуємо для зручності. У тій реальності це були просто приватні

Князь Рюрик,
батько київського князя Ігоря

⁴ Рюрик (близько 830—879) — легендарний літописний князь-засновник династії Рюриковичів, князь ладозький (862—879), батько київського князя Ігоря.

власники, війни між приватними власниками, а не між державами — держави не воювали одна з одною.

Але вони воювали, вони обирали київського князя, і вони садовили на Новгородський престол.

Три принципово важливі книги для нашої розмови: Норман Дейвіс «Боже ігрище», 1079 сторінок. Щоб далі говорити про Польщу й українські сучасні землі в складі Польщі, треба ці 1079 сторінок прочитати. Принципово важливою книгою є «Правлячі династії Європи»⁵. Вона українською мовою, тут весь їхній перелік. Результат підрахунку: вся сучасна Європа — від Португалії до Дніпра — була приватною власністю 79 родин. 79 колективних юридичних осіб, як сказали б сьогодні, зосередили усвоїх руках всю повноту економічної, політичної, військової і духовної влади на тих теренах. Про династію Рюриковичів ідеться на тринадцяти сторінках дрібненьким шрифтом. Історія Європи — це є історія взаємодії 79 родин. Третя надзвичайно важлива книга авторства А. Оловинцова та Г. Табулдіна «Чингизиди. Династии и эпохи», присвячена 540-літтю утворення Казахського ханства 1470–2010. Тут є таблиця і історія, про яку ми говоримо. І є історія взаємин між Джанібеком ханом, Джадіка султана, Джалім султана і Касім хана. Це треба обов'язково перекласти українською, бо наші історики, не кажучи вже про широкий загаль, поняття не мають про це все.

⁵ Войтович Л. Правлячі династії Європи : генеалогічно-хронологічний довідник / Л. Войтович, О. Целуйко. — Біла Церква : Вид. О. Пшонківський, 2008. — 464 с..

До речі, книжку про королівські родини Європи написав Леонтій Войтович — теж автор «Фоліо». Він взагалі професор-математик, і цю книжку побудував як математик, а не як історик.

Тому можна все зрозуміти — все є по роках.

Повертаючись до теми, про яку я хочу детально поговорити, про Монгольську імперію, бо коли ми далі будемо говорити про Російську, я вбачаю, що багато того, що нині відбувається, — в тих традиціях, що пройшли через вісімсот років від Чингісхана. Коли з'явилась Монгольська імперія, на тисячі кілометрів на захід від неї не було системної державності, вона була тільки в Центральній Азії, і фактично для тих територій Монголія створила першу державу.

Ми знову оперуємо поняттями держави ХХІ сторіччя, а імперія монголів — це насамперед військова організація.

Я до цього казав про вікінгів — це військово-торгівельна імперія.

А це виключно військова організація, яка жила не торгівлею, а грабунками і даниною, вони ж не лізли в систему керування, що стихійно склалася чи природним шляхом.

Чингісхан

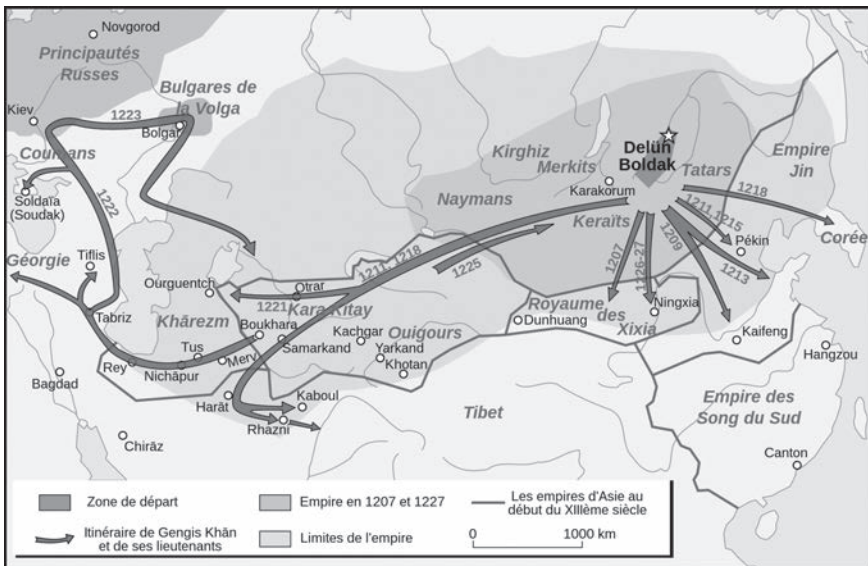
Тут не лізли, а в Середній Азії лізли.

А тут враховували місцеву специфіку: їздив там Олександр Невський, пив кумис, за чаркою сидів і отримував дозвіл на княжіння. І тому всі політичні практики сучасної Росії, якщо ви на це натякаєте, це дика суміш монгольських і візантійських...

Давайте почнімо з того, що спочатку був Чингісхан, який пройшов до середини фактично шляху, до тогочасного «останнього моря», а потім були його діти.

Тут, у володіннях його старшого сина Джучі, діяли норми степового права, оформлені в так звану «Велику Ясу» Чингісхана. Воно і розвивалося своїм порядком.

Яким був Улус Джучі?

Імперія Чингісхана

Суспільне надбання

Він охоплював колосальну територію, аж до території сучасної Польщі, звідки вони повернули на схід, тому що помер великий хан, а великого хана обирав Курултай. А у нас хто обирає голову кримськотатарського народу? Курултай, от вам і пряма гілка.

Мапа дуже нагадує сучасну Російську імперію, але вона закінчується на заході далі. Тобто вона займала територію на захід від Иртіша і до Дуная.

Це Золота Орда, частина якої Улус Джучи, ось він тут зелененький намальований. Туди входили Львів і Москва. Чернігів — Львів, дуже далеко на схід Владимир — Суздаль до Львова, включно з Черніговом, Ростовом і Смоленськом. Після занепаду ці землі перебрали Гедиміновичі, це стало частиною Великого князівства Литовського.

Тут я хочу поставити тобі питання: а чим тоді були землі біля Москви, з точки зору державності?

Рюриковичі правили.

Це власність на територію, а держава як була побудована, кому вона підкорювалася?

Ми знову оперуємо поняттями ХХІ століття, «переносимо» їх на тих, хто тоді сидів в Москві. Після розгрому Києва в ХІІІ столітті центр перемістився, митрополит Київський перебрався до Володимира, і там сформувався видимий центр духовної влади. Очевидно, той, хто контролював осідок митрополита, а це московський князь, перетягнув потім його до Москви, і вона стала центром. Почався процес консолідації і духовної, і світської влади,

і територій — адже юрисдикція митрополита на території не збігалася з володіннями княжого Дому.

І яке було відношення Москви до Каракоруму⁶?

Васальна залежність. Столицею був Каракорум, а не Москва, не Київ, це були залежні від монголів території.

Через який час в Київ прийшла Литва, Гедиміновичі?

Київ — це тоді було не верхнє місто, його не існувало, це був Поділ. Там магістрат був, магдебурзьке право діяло, і там стоїть пам'ятник Магдебурзькому праву. На Замковій горі був палац, грубо кажучи, наглядача за цим всім. Тогочасний «губернатор» згори дивився, що в місті робиться. Напевно були Олельковичі, знову ж таки повертаючись до книжки про династії Європи.

І в цей час в Москві вже були великі князі, XIV століття.

Там був просто князь Московський. Ключовий, поворотний пункт — 1472 рік. Іван III одружився з Зоєю Палеолог, племінницею останнього візантійського імператора Костянтина XI Палеолога. Це дозволило московським владикам створити легенду: ми, мовляв, є правонаступниками Візантії. В «тіло» Московського князівства зашили ідею — «ми є Третій Рим», ми є і духовний центр християнства грецького, православного і центр християнства політичного, ми успадкували все це від Візантії через Зою Палеолог і її дітей та онуків, одним з яких був виродок роду людського Іван IV «Грозний».

⁶ Каракорум (в середньовіччі Кара Хорум, монг. Хархорум) — столиця Монгольської імперії в 1235—1260 роках.

ЗМІСТ

1. Давня історія	3
2. Кавказ і Центральна Азія	21
3. Найближчі сусіди	33
4. США та демократичні цінності	49
5. Друга світова: передумови та підготовка	63
6. Друга світова війна: театри бойових дій	85
7. Друга світова війна: висновки і наслідки	109
8. Від Франції до Австро-Угорщини	147
9. Британська імперія та Південна Азія	207
10. Сучасна Україна: нові виклики	219